

Кыргыз тили жана адабияты (орус класстары үчүн). 1-күн.

- 1. Ырды көркөм окугула.**
- 2. Ырдын темасын жана көркөм идеясын аныктагыла.**
- 3. Ырдын формасына жана мазмунуна талдоо жүргүзгүлө.**

Эскертүү: Автордун орфографиясы, пунктуациясы жана стилистикасы сакталды.

Сулуулук

Көлдөр сулуу кубулган күмүш нурдан,
Бирде толкуп, бирде тынч дымып турган.
Токой сулуу, токойдо булак сулуу,
Теребелге шыңгыр, шат күү уктурган.

Конуш издеп жумшак саз, көк камыштан,
Сапарынан чаалыгып, көз талыткан.
Ала моюн каз сулуу, өрдөк сулуу,
Күүгүм талаш айылдан четтеп учкан.

Күн эңкейди батууга, жай алышка,
Булут болсо албырат тээ алыста.
Жымжырттыкка чөмүлгөн иңир сулуу,
Оттоп турган мал сулуу беде аңызда.

Тоолор сулуу башына аяз турган,
Ар жылгасын түгөнгүс санат кылган.
Кызыгы көп ушундай дүйнө сулуу,
Адам сулуу ушуларды карап турган.

(Токтосун Самудинов)

Ырды талдап берүү

Тема – турмуштук-философиялык.

Көркөм идея – лирикалык каармандын сулуулук тууралуу ой-пикири. Дүйнөдөгү бардык нерсенин сулуулукка ээ болушу, өзгөчө ошолордун сулуулугун сезе билген адамдын сулуу болушу.

Формасы

Төрт саптан турган ыр.

Силлабикалык ыр түзүлүшүндө: 11 муундан турат.

Уйкаштык

1. Бул ыр аксак уйкаштык менен түзүлгөн, анткени биринчи, экинчи жана төртүнчү саптар уйкашкан.
2. Уйкашкан сөздөрдүн саптын кайсы жеринде орун алышына карай – аяккы уйкаштык, себеби аяккы сөздөр уйкашкан.
3. Уйкаштыкты түзгөн тыбыштардын сөздөгү катышына карай – толук эмес уйкаштык, себеби сөздөрдүн акыркы муундары гана уйкашат.
4. Уйкаштыкты түзгөн сөздөрдүн жана сөз айкаштарынын түзүлүшүнө карай – жөнөкөй уйкаштык, анткени бирден гана сөздөр уйкашат.

Мазмуну

Акын төрт куплеттен турган бул ырдын ар бир куплетинде кандайдыр бир нерсени (жаратылышты, жан-жаныбарларды, малды жана адамды) сүрөттөп, алардын эстетикалык мааниге ээ белгилүү бир өзгөчөлүктөрүн типтештирүү аркылуу сулуулук тууралуу көз карашын, ички сезимин билдиргенге аракет кылган. Алсак, биринчи куплетте көлдөрдүн түркүн түстө: бирде тынч, бирде толкун болушу; токойдогу булактын мукам үн катышы сулуулук катары сүрөттөлгөн. Өзгөчө булактын үнү «шыңгыр», «шат» сөздөрүндөгү **ш** тыбышынын аллитерациясы менен көркөм чагылдырылган. Экинчи куплетте сулуулук катары жаныбарлардан каз менен өрдөк жана алар жашаган табият койну сунушталган. «Жумшак», «көк» жана «ала моюн» сөздөрү эпитет катары колдонулуп, саз, чөп жана каздын өзгөчөлүктөрү көркөм сүрөттөлгөн. Үчүнчү куплетте табият менен бирге аңызда оттогон малдын сулуулугу айтылган. Көңүлдү бурган көркөм ыкма – бул булутту көбүнесе адамдар үчүн колдонулчу «албырат» сөзү менен адам кейпине келтирүү. Жыйынтыктоочу төртүнчү куплетте кыргыз көркөм дүйнөсүндө, коомдук аң-сезиминде орду чоң болгон тоо да айтылып, ушуларды карап турган адамдын сулуу экендиги көрсөтүлгөн. Акындын ою боюнча, тегерегиндеги сулуулукту баалай билген адам сулуу.

Кыргыз тили жана адабияты (орус класстары үчүн). 1-күн.

- 1. Ырды көркөм окугула.**
- 2. Ырдын темасын жана көркөм идеясын аныктагыла.**
- 3. Ырдын формасына жана мазмунуна талдоо жүргүзгүлө.**

Эскертүү: Автордун орфографиясы, пунктуациясы жана стилистикасы сакталды.

Биздин милдет

Жолдош күттүм, жолун таза сактадым,
Жан кейитер жаман бир сөз айтпадым.
Бирөө мага уялаштай жуурулуп,
Бирөө менден алыстады ат чабым.

Жолдош күттүм, жолун туура сактадым,
Антсе дагы айрымына жакпадам.
Жакындоону милдетим деп түшүнүп,
Алыстоонун түк себебин таппадым.

Жолдоштук не? Адалдыкка дит буруу,
Жонду салбай жокко, барга тик туруу.
Андай болбой, күнүмдүккө тон бычса,
Жарма дос деп эсептеңиз сиз муну.

Жолдоштук не? Заряддалуу, тартылуу,
Жолу татаал, максаты зор, салты улуу.
Биздин милдет ушул ыйык байлыкты,
Муундардан муундарга калтыруу!

(Эсенгул Ибраев)

Ырды талдап берүү

Тема – турмуштук-философиялык.

Көркөм идея – лирикалык каармандын достук тууралуу ой-пикири. Достук, жолдоштук. Достуктун асыл сапаттары.

Формасы

Төрт саптан турган ыр.

Силлабикалык ыр түзүлүшүндө: 11 муундан турат.

Уйкаштык

1. Бул ыр аксак уйкаштык менен түзүлгөн, анткени биринчи, экинчи жана төртүнчү саптар уйкашкан.
2. Уйкашкан сөздөрдүн саптын кайсы жеринде орун алышына карай – аяккы уйкаштык, себеби аяккы сөздөр уйкашкан.
3. Уйкаштыкты түзгөн тыбыштардын сөздөгү катышына карай, негизинен, толук уйкаштыкта, себеби сөздөрдүн уңгусу да, мүчөсү да уйкашат.
4. Уйкаштыкты түзгөн сөздөрдүн жана сөз айкаштарынын түзүлүшүнө карай – үчүнчү куплеттен башкалары – жөнөкөй уйкаштык, анткени бирден гана сөздөр уйкашат. Ал эми үчүнчү куплет – татаал уйкаштык, себеби бул куплетте эки сөздөн турган уйкаштык түзүлгөн.

Мазмуну

Акын ырында достук тууралуу тажрыйбаларын бөлүшүп, айрымдарынан алыстаса, бирөөлөрү менен жакындашканын баяндайт. Андан кийин достук тууралуу өзүнүн ой-пикирин сунуштайт. Анын ою боюнча, достук – бул кыйынчылыкта бирге туруп, түбөлүк жакын болуу. Достуктун жолу оор, кыйынчылыгы көп. Бирок ал – адамдардын ортосундагы асыл сапаттардын бири. Ыр көркөмдүк жактан жупуну түзүлгөн. Анткени акын ырында достуктун маанисин жөнөкөй тил менен түшүндүрүп, окурмандарды достукту барктоого үндөгөн. Албетте, поэзия ыргаксыз, көркөм каражатсыз болбойт. Ошондуктан бул ырдан да бир канча ыкманы көрүүгө болот. Мисалы, биринчи куплеттин үчүнчү сабында кууш у үндүүсүнүн ассонансы жакындоону, төртүнчү саптагы кең а үндүүсүнүн ассонансы алыстоону тыбыштык-ритмикалык жол менен көркөм чагылдырган. Мындан сырткары үчүнчү жана төртүнчү куплеттер суроо берүү менен башталып, акын ага өзү жооп берүү аркылуу өз оюн билдирген. «Жарма дос», «ыйык байлык» ж.б.у.с. сөз айкаштарында эпитеттер учурайт.

Кыргыз тили жана адабияты (орус класстары үчүн). 1-күн.

- 1. Ырды көркөм окугула.**
- 2. Ырдын темасын жана көркөм идеясын аныктагыла.**
- 3. Ырдын формасына жана мазмунуна талдоо жүргүзгүлө.**

Эскертүү: Автордун орфографиясы, пунктуациясы жана стилистикасы сакталды.

Жаңылануу

Үйүбүздүн төрт дубалын көтөрүп,
Үстүн дагы толук жаап бүтөбүз.
Жакшы тилек, таттуу үмүт ташынып,
Быйыл жаңы тамыбызга көчөбүз.

Үзүлбөсүн арты алыс, жакындын,
Ак дасторкон болуп элге чачылгын.
Кара ниетке жабык болсун эшигиң,
Ак тилектүү болсо кенен ачылгын.

Кыргыздарда өзү жакка тартмай көп,
Ысыраптап дүйнө-мүлктү чачмай көп.
Суу сугарып, кетмен чаппай керилип,
Чыйт түкүрүп, үй төрүндө жатмай көп.

Эски ойлорду үстүбүздөн чечебиз,
Быйыл жаңы тамыбызга көчөбүз.
Эмгек ата, Бакыт эне, Эркиндик,
Кел, келгиле, эшик ачып күтөбүз.

(Чыныбай Турсунбеков)

Ырды талдап берүү

Тема – турмуштук-жарандык.

Көркөм идея – жаңы жашоо баштоо. Жаңы жерге көчүү менен бирге эски адаттардан кутулуп, жаңыча турмуш куруу. Жаңылануу.

Формасы

Төрт саптан турган ыр.

Силлабикалык ыр түзүлүшүндө: 11 муундан турат.

Уйкаштык

1. Бул ырда уйкаштыктын эки түрү бар, тактап айтканда: экинчи, үчүнчү жана төртүнчү куплеттер аксак уйкаштык менен түзүлгөн, анткени биринчи, экинчи жана төртүнчү саптар уйкашкан; биринчи куплет аттама (кайчы) уйкаштык менен түзүлгөн, анткени биринчи жана үчүнчү, экинчи жана төртүнчү саптар өз ара уйкашкан.
2. Уйкашкан сөздөрдүн саптын кайсы жеринде орун алышына карай – аяккы уйкаштык, себеби аяккы сөздөр уйкашкан.
3. Уйкаштыкты түзгөн тыбыштардын сөздөгү катышына карай – биринчи, экинчи жана үчүнчү куплеттер толук уйкаштык, анткени сөздөгү бардык тыбыштар үндөшөт. Акыркы куплет толук эмес уйкаштыкта, себеби акыркы муундар гана уйкашат.
4. Уйкаштыкты түзгөн сөздөрдүн жана сөз айкаштарынын түзүлүшүнө карай – үчүнчү куплеттен башкалары жөнөкөй уйкаштык, анткени бирден гана сөздөр уйкашат. Ал эми үчүнчү куплет редифтүү татаал уйкаштык, себеби бул куплетте эки сөздөн турган уйкаштык түзүлүп, көп сөзү кайталанган.

Мазмуну

Акын, бир караганда, бир жеке үй-бүлөнүн, өзүнүн үй-бүлөсүнүн жаңы салынып бүткөн үйгө көчө турганын айтып, жубайына кайрылып үйлөрүнө жакшы кишилердин келишин тилек кылат. Бирок андан кийин жалпы кыргыздарга таандык сапаттарды белгилеп, Эмгек ата, Бакыт эне жана Эркиндиктин келишин күтөт. Демек, акын ырында бир үй-бүлө менен катар жалпы мамлекетти да чагылдырган. Бул мамлекет эгемендүүлүгүн жаңы алган кыргыз мамлекети экендиги талашсыз. Демек, акын мамлекетти да бир үй-бүлөгө салыштырып, жаңы түптөлгөн мамлекеттин жакшылыгын тилөөдө. Ырда ашыкча көркөм каражаттар, экспрессивдик сөздөр аз учурайт. Ыр темасына, турмуштук-жарандык багытына ылайык жөнөкөй сөздөр менен жазылган. Ошентсе да, экинчи куплетте «ак» жана «кара» сөздөрүнүн антитезасы, үчүнчү куплетте «-май көп» формасындагы сөз айкаштарынын кайталанышы аркылуу түзүлгөн грация ыкмалары колдонулган.